

Fények és árnyak közt?

1971 utolsó napjaiban ismét akadt nálunk kritikus, aki kifogásolta, legalábbis elfogultságnak minősítette, az erkölcsi konfliktusok szüntelen számonkérését irodalmunktól. Újabb vitanyitás helyett szíves figyelmébe ajánlható a Luceafărul 48. száma, benne Adrian Păunescu körinterjúja s tizenhárom ismert román kritikus, prózaíró és költő válasza a hétköznapiakon sem megkerülhető, a szépirodalmi és kritikai gyakorlatból adódó kérdésekre. Noha Az irodalom kritikai funkciója az ankét hivatalos címe, a valamennyire is értő olvasó számára nyilvánvaló, hogy tulajdonképpen irodalom és erkölcs, író és erkölcs viszonyáról van szó. Ahogy A. E. Baconsky, az egyetemes műveltségű lírikus mondja, az irodalom lényegénél fogva kritikai; nem a politikai aktivitás megszokott értelmében, mint például a sajtó; az irodalom amolyan szellemi erjesztő, a környező valóság ideális antitézise, az alkotó elégedetlenség tényezője — s mint ilyen hat a kor gondolkozásmódjára, politikai érzékenységére. Vagy vegyük egy egészen más alkatú irodalmár, Crohmălniceanu tézisé: minden irodalmi mű velejárója egy bizonyos társadalmi látószög, tehát ha nem is manifesztumot, legalábbis életeszmenyt feltételez, amelynek nevében a kritikát gyakorolja.

Persze, ezekben a megközelítő pontosságú idézetekben nincs leírva az „erkölcs” szó, de vajon — mint már a kérdésfeltevésbe — nem értődik-e bele a társadalmilag meghatározott magatartás révén valamennyi válaszba? Az Ivasiuc-éba ugyanúgy, mint a George Macovescuéba vagy a Nicolae Velea, S. Damian szövegéhez? Păunescunak gondja volt különben arra, hogy az alkotói lelkiismeretet ezúttal is nyugtalanító, gondolatot serkentő kérdéseit sarkítva fogalmazza meg, ne hagyjon erkölcsi kibúvót. Például: úgy véli, hogy társadalmunkra jellemző egy társadalombíráló irodalom bátorítása? A határozottan bíráló jellegű mű hogyan található meg a „fények és árnyak” egyensúlyát? Mi a különbség a kritikai jellegű és a befeketítő, rágalmozó irodalom között? Mit tenne ma Caragiale? Milyen esélyei vannak a szatírának a mai román szellemi élet légkörében? A látószög-bátorság és a hamis társadalombírálat milyen példáit említhetné meg, amelyek mind társadalmi, mind irodalmi téren zavart keltenek?

A feleletek természetesen sokfélék, abban viszont megegyeznek, hogy elutasítják az önelégültséget, többet s főképpen jobbat akarnak, de egyik sem esik a „rágalmozás”, a „negativizmus” bűnébe. Baconsky szerint az igazi irodalom nem is lehet rágalmozó, hiszen az irodalmi mű átlényegíti, nem pedig kiforgatja a valóságot. A nagy politikusok sosem félnek az irodalomtól, mert tudják, hogy a legkritikaibb alkotás is — amely érdemes az alkotás névre — nemesebbé teszi az embert s érzékenyebbé, alkalmasabbá a társadalmi rendelkezések befogadására.

A fiatalabb kritikus-nemzedék tehetséges képviselője, Nicolae Manolescu a lényeges társadalmi kérdések felvetését kéri számon. Nem elég az — írja —, ha az író valamit (ezt-azt) megmutathat, meg kell mutatnia a társadalmi és erkölcsi jelenségek gyökereit, belső motivációjukat. Ha az igazat akarjuk, meg kell tanulnunk meghallgatni. Helyes, hogy azt mondjuk: írjatok realista, bátor, lényegre mutató műveket. De ne felejtsük el, hogy ez az irodalom nyugtalanító, kellemetlen lehet azok számára, akik a szép szavakhoz, megnyugtató illúziókhoz szoktak. Crohmálniceanu figyelmeztet rá, hogy jelennek meg valóságunkról százszázalékosan rózsaszínű könyvek, amelyeket kispolgári szellem, konformizmus hat át, mégis könnyen jutnak át minden fórumon, mert nem okoznak fejtörést, fejfájást.

Fény és árnyék viszonya, más szóval a negatív vonások „adagolása“ nem oldható meg patikamérleggel; az erkölcsi hangsúly szabja meg a mű minősítését, pontosabban eszmei minőségét — állítja Manolescu s vele összehangzón az ifjú kolozsvári költő-esszéíró, Ion Pop. Nem a kritika mennyiségi arányát vagy szigorát kell alapul venni, hanem a kritikának az erkölcsi távlatát, célját. (Ha nem így járnánk el, sok esztétikai kategóriát eleve ki kellene zárnunk, például a groteszket.) Ion Pop árnyalt, okos fejtegetését lényegében Macovescu is alátámasztja, amikor az elvszerű, építő társadalombíráló irodalom és a rágalmazás különbségét a hű barát és a téged megsemmisíteni akaró ellenség ismert metaforájával jellemzi.

Valamelyik interjú-alany (talán több is) Dosztojevskij életművét említi példaként. Jól emlékszünk a közelebbi példákra is. Mindmáig az egyik legjellemzőbb a szocialista világirodalom nem halványuló remeke, a Csendes Don története. És jöhetnek még közelebb a mához, tévedések, félreértések, félremagyarázások példáival — botfűlű, kispolgári-konformista kritikusok félrehallásának példáival, akik épp azt a bizonyos erkölcsi távlatot nem vették figyelembe, s a hű barátra golyóval lőttek volna. A szocialista irodalom ereje azonban épp abban van, hogy igazságot tud szolgáltatni műnek és alkotónak. Mert egy irodalmi alkotás eszmei-erkölcsi haszna nem azon múlik, hogy hősei a csatatéren, egy kisváros idegklinikáján vagy az elhasznált gépek rozsdatemetőjében bukkannak elénk, hanem az írói magatartáson, a figurák és helyzetek beállításán s értelmezésén. Romániai magyar irodalmunk utóbbi éveinek kiemelkedő könyvsikerei, Bálint Tibor regénye, a Zokogó majom, Süttő András katartikus naplója, az Anyám könnyű álmot ígér vagy Páskándi Géza drámái nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi győzelmek is. A fényt és árnyékot nem patikamérlegesen adagolták — s így tettek szolgálatot a szocializmus romániai ügyének, a nemzetiségi önismeretnek.

A Luceafărul jól sikerült ankétját nem úgy kell olvasnunk, mint egy rajtunk kívüli irodalmi világ érdekes megnyilvánulását. Vegyük végre a mindennapi gyakorlatban is komolyan irodalmunk romániaságát, higgyük, tudatosítsuk, értsük és értessük meg: rólunk is van szó, amikor a hazai valóság és esztétikum ügyei terítékre kerülnek.

KÁNTOR LAJOS

1.

Közhely, hogy a történelem „az élet tanítómestere”, újabb fogalmazásban „az önismeret forrása”; annyira kopott közhely, hogy miközben untig ismételtetjük, szem elől tévesztjük értelmét és modern értelmezését.

Értelméről nem szándékozom beszélni, mivel az mindenki számára elég világos; értelmezésének modernségéről — tulajdonképp a „történelem”, „történet” fogalmak értelmezéséről — kissé bővebben szólnék. Tudva tudjuk a marxista történelemtudomány igazságát, mely szerint bármely közösség életének alakulásában (történetében) döntő a gazdasági tényező, a termelőeszközök és termelőerők fejlődése; tudva tudjuk, hogy ami *kézzelfoghatóan* ránk maradt a történelemből, mind az emberi szellem nagyszerű alkotása; tudva tudjuk mindezt elméletileg, s mégis, mikor „középiszkolás fokon” a történelmet tanítjuk, művekben ábrázoljuk, hasonlatokban idézzük vagy magánbeszélgetésekben vitatjuk, általában — tisztelet a kivételeknek — az al- és felépítmény szikláit közt átsörgedező barlangi patakok, az *eseményeket* értjük a történelmen, gyakorlatilag nem modernebbül Herodotosznál. Ez persze csak ránk, „laikusokra” vonatkozik (hozzánk számítva a történelemtanárok nagyobb részét is), a tudósszámba menő történészekre csak annyiban, amennyiben nekik kellene ellátniuk bennünket ezekkel a szemléletünket megváltoztató anyagokkal.

*

Benkő Samu könyvének* egyik haszna, hogy a hazai művelődéstörténet tárgykörébe vágó ismereteink tágongó hézagait tudatosítja, egyszersmind itt-ott be is foltozva őket (lévén az a „hely”, ahonnan mint olvasók egyet-mást „felszedhetünk” Bod Péterről, Benkő Józsefről, Tessedik Sámuelről, provinciánk porából feltornyosuló tudós-egyénségek sorsáról, munkájáról); másik, s az előzőnél még nagyobb haszna pedig az, hogy tanulmányaival pilléreket rak egy még ezután kidolgozandó „felépítmény-történet” — egy nemzetiségi, de a román, az erdélyi szász s tágabb körben az egész kelet-európai művelődéssel szorosan összefüggő erdélyi magyar művelődéstörténet alapjával. Benkő Samu maga is jól tudja ezt, s úgy vall róla a bevezető glosszákban (*Előszó helyett glosszák*), hogy részletfeladatokra kellett szabdalnia az eredetileg egységes tervet (ti. az erdélyi *polgári értelmiség* kialakulása történetének a feldolgozását, 1848-ig, ami ugyancsak *részfeladat*); s innen a rezignációnak egy

LUCIEN SEVE: Marxizmus és személyiségelmélet. —

Józsa Péter fordításában magyarul olvashatjuk egy mai francia marxista filozófus új személyiséglélektan megteremtésére törekvő művét. A szerző Lenin tanulmányozásában lelta meg az alapokat egy „olyan történetileg konkrét és forradalmi pszichológiához, amely az egyén reális életét a politikai viszonyok interiorizációjának fogja fel (mi itt talán belterjessé tételt mondanánk), azaz a személyiségben azt látja meg, mit csinál egy ember az életéből, egyszersmind, hogy az élet mit csinál belőle adott társadalmi környezetben. Túl a pusztá magatartástudományon, mely csupán a pszichikai tevékenységet vizsgálja, a személyiségpszichológia nem vonatkoztat el a tettek teljes áramkörtől, vagyis figyelembe veszi a társadalmilag előidézett következményeket is. Ezzel az új tudományos összegezés elhatárolja magát egyfelől a divatos spekulatív humanizmustól, másfelől a marxizmust elszemélytelenítő dogmatikus felfogásoktól, mintegy filozófiailag újratermelve Georges Politzer konkrét pszichológiáját. A munka kategóriájából elinduló, tudományosság és pártosság egységét valló gondolatmenet eljut egy reális — minket ma különösképpen foglalkoztató — életrajztudomány kibontásáig. (Kossuth, 1971.)

WALTER LORD: Pearl Harbor. — A második világháború egyik — azonnali következményeiben — legnagyobb jelentőségű eseményét, a meglepésszerű japán légitámadást a Hawaii-szigeti amerikai támaszpont ellen kitűnő módszerrel ismerteti a szerző: több száz szemtanú vallomását gyűrja élvezetes történelmi riportázsba (a kötet végén hosszú oldalakon sorolja fel a munkatársak nevét). Az életes dokumentum nagy erényei kö-

* Benkő Samu: *Sorsformáló értelem. Művelődéstörténeti dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1971.*

TÉKA

zé számítandó annak a felismertetése, hogy a hegyen túl meg a tengeren túl is van világ, s nem Európa vagy annak bármely része a világ köldöke. (*Politikai Könyvkiadó, 1971.*)

SORICA SAVA: Japonia, fenomenul economic. — A múlt század 70-es éveitől szinte csodákat művelő japán nemzetgazdaság második világháború utáni fejlődésének áttekintésére törekszik a szerző, s jól dokumentált könyvében megkísérli kitapogatni ennek a „gazdasági fenomenének” a sajátos, egyedi jellegzetességeit, kikutatni a gyors fejlődést előidéző tényezőket. Rövid földrajzi, gazdaságtörténeti, demográfiai bevezető után a szerző kitér a japán nemzetgazdaság világ-gazdasági helyének a bemutatására. Részletesen elemzi főként a beruházásokat, a nemzetgazdaság szerkezeti változásait, a külkereskedelmet és a mezőgazdaságot, nem felejtkezik meg a tőkésállam ellentmondásos szerepének a hangsúlyozásáról a nemzetközi gazdasági élet mechanizmusában. (*Editura științifică, 1971.*)

DOMOKOS JÓZSEF: Áchim L. András. — A szerző azzal a békéscsabai diákkal azonos, aki a „parasztkirály” temetésekor odarikoltotta az igazat az urak szemébe... Gazdagon dokumentált, a személyi emlékezés érzékenységgel átszőtt, érdekesítően olvasmányos monográfia tárja itt fel az 1900-as évek alföldi parasztpártjának és legendás vezérének teljes történetét, s minket helytörténetileg is érint a „váradi per” leírása. 1908 tavaszán került Nagyváradon a vádlottak padjára Áchim L. András, s a város közérdeklődése azonnal feléje fordult. „A tárgyalóteremben ezekre a napokra az osztályharcnak, a népporrongásoknak, az államhatalom ellenálló szívósságának összeüt-

halvány árnyalata a glosszák utolsó „tételében” — abból a felismerésből, hogy ez a feladat a maga teljességében nemcsak egy ember erejét haladja meg, de talán egy nemzedékét is.

2.

Mindettől azonban a *Sorsformáló értelem* dolgozat-gyűjteményét, amely a közreadás szándéka szempontjából nemes publicisztikai írások csokra, nyugodtan tekinthetjük csak tudományos irodalomnak (a közönség felé fordulásában tudományos-ismeretterjesztő irodalomnak); a többletet, amit ahhoz képest ad, az elmondottakon felül adja. Gáll Ernő a szociológust, „értelmiségünk múltjának kutatóját” és „hivatott történést” keresi — s találja meg — Benkőben (*A Hét* 1971. 49. számában megjelent cikke többet fog át a kötet tanulmányainak bírálatánál, rálát a szerző egész munkásságára); én itt csak a kötetre szoritkozom, s a tudós talárjába bújt értelem- és erkölcsformáló publicistát akarom kimutatni belőle.

Ehhez a célhoz vivő legkényelmesebb út a stílus-elemzés volna — ám esetünkben ez az út járhatatlan. Noha a dolgozatok egy része előzőleg szép-irodalmi vagy éppenséggel „közirodalmi” lapban jelent meg, fogalmazásuk közben Benkő Samu sohasem vetette félvállra a tudós talárját; talán két passzus van az egész kötetben (a glosszák 10. „tetele” és a Bolyai-tanulmányban a domáldi látogatást elbeszélő rész), ahol az értekező próza protestáns papokéra emlékeztető, dísztelen ornátusát a költő és a riporter stílusesszoktárából való kellékek élénkítik. (Mind a két jelzett passzus nagyon szép.) Más úton-módon kell tehát eljutnom a publicistához, akit ott érzek az egész kötetben; s ez, hogy „érzek”, nem a stílusárnyalatokra kifinomult füllemre és fogalmi kifejezőképességem gyengeségére vonatkozik; nem arról van szó, hogy érzek valamit Benkő Samu dolgozataiban, amit nem tudok közelebbről meghatározni — mert amit érzek, meg tudom határozni, legfennebb azt nem tudom, s azt próbálom meg részlegesen felderíteni a következőkben, *hogyan éri el* Benkő Samu, hogy éppen azt érezzem.

De lássuk hát, mit érzek. Például azt, hogy napjainkban, mikor a székely diákoknak nem szükség harcolniuk a tanulás jogáért, ugyanakkora lendülettel kell élniük, kellene élniük ezzel a joggal, mint amikor harcoltak érte, méltóan hagyományaikhoz s mai lehetőségeikhez. Például azt, hogy ha a tizenharmadik század hatvanas éveiben Magyarigénben — az idő és a tér provinciájában — Bod Péter egyszer maga irodalmi lexikont adhatott ki, amelynek példányait (vagy kinyomtatott íveit) székérral szállították Szebenből, úgyhogy „néhányuk meg is voltak vizüelve”, akkor ma, a repülő és rotációs gépek korában már régen könyvesszekerünk polcán kellene állania egy sok tagot számláló munkaközösség szerkesztésében készültgető irodalmi lexikonunknak. Például azt, hogy ha Középjáta és Domáld — két eldugott erdélyi falu — a

TÉKA

tizenhatalcadik és tizenkilencedik század fordulóján rákerülhetett az egyetemes tudományosság térképére, egy falusi pap (Benkő József) és egy kollégiumi tanár, illetve egy nyugalomba vonult tüzér-tiszt (a Bolyaiak) tehetségének szorgalmának köszönhetően, akkor ma — hacsak vissza nem fejlődünk szellemileg — *tucatjával* kellene falvainknak, de legalább városainknak, nem csupán négynek-ötnek, ugyanazon térképre kerülniük. És így tovább, a könyvnek mind a tizenkét tanulmánya hasonló érzéseket kelt bennünk; igen, bennünk, azt hiszem, nincs semmi felcöltlenség ebben a többesszámban, amely a *Sorsformáló értelem* olvasóit hivatott magába foglalni.

Benkő Samu tehát, úgy látszik, témaválasztásával lesz publicistává; azzal, hogy olyan *múltbeli* jelenségekhez nyúl kutató-tudósi felkészültséggel és szakírói igényvel, amelyek önmagukban *példások*, amelyek anélkül, hogy moralizáló kommentárokat kellene hozzájuk fűzni, valamiképp „mozgósítólag” hatnak az őket tudomásul vevőre — a kötet olvasójára. Benkő ugyan a bevezető glosszákbán más-képpen indokolja dolgozatai témájának megválasztását (a részfeladatokra való vállalkozással, *mel-*lyekkel mintegy „körültapogatni” akarja az egész feladatot), s én nem vitatom, hogy ez nem az igazi indok a tudós szerző részéről; ám a tudós meg-gondolásába, úgy vélem — belejátszott egy adag ösz-tönösség a publicista részéről, az ösztönös „rér-zés” arra, ami a tudós által tanulmányozott *kor-*szak művelődéstörténeti adattárából a legtöbb tanulságot, a legtöbb hasznos időszerűséget hordozza.

3.

Külön méltatást érdemelne a *Sorsformáló értelem* tizenkét dolgozata mint műfaj. Egy recenziens a *Korunkban* (1971. 11., Téka-rovat) „Benkő Samu szerényen dolgozatoknak nevezett tanulmányai”-ról beszél, ami arra vall, hogy értékkülönbséget lát a két műfaj között (a tanulmány javára), s azt gondolja, hogy Benkő szerénységéből jelölte írásait a „kisebb értékű” vagy legalábbis „kisebb igényű” műfajnak a nevével.

Lehet, hogy műfajelméleti járatlanságomat áru-lom el, mikor bevallom, hogy a magam részéről a két műfaj között nem érzékelek semmi lényeges különbséget (legkevésbé igény- vagy értékbelit); annyira nem, hogy fentebb felváltva használtam a két kifejezést, ahogy a tollam alá jött. Lehet, hogy ez hiba volt a részemről, sőt az is lehet, hogy egy szigorú műfajelméleti vizsgálat alapján kide-rülne, miszerint inkább a recenziensnek van igaza, mint nekem vagy a „szerény” Benkőnek. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a dol-gozat műfajának — már hogyha ez egy műfaj — nincsen sok becsülete köztudatunkban; s most már el lehet léprengegni azon, hogy hát akkor ezért ír-nak-e nálunk olyan kevesen „dolgozatot”, vagy megfordítva, a hiány és a minőség gyengesége csap-pantotta meg a „dolgozatnak” mondható írások iránt a bizalmat. Nem kívánom eldönteni a kérdést,

közése tette át a színhelyét” — írja az egykorú sajtó. És a hóst az esküdtek felmentik! Váry Albert ügyész (nevét ké-sőbb a kommunistaellenes pe-rek teszik hírhedtté) vereséget szenved... Ünneplő paraszt-tömeg lepi el az utcákat, Ady levélben közönti barátját (Áchim választát holtáig megó-rizve), s e forró napokból ered a *Dózsa György lakomája* is. A munka filológiai alapossá-gára jellemző, hogy csupán az Áchim-gyilkossággal kapcsolat-ban 43 egykorú hírlap anya-gára támaszkodik. (Kossuth, 1971.)

THINSZ GÉZA: Arnyjáték. — „Az irodalmi piacon / mindig a legnagyobbszájú / kofák szab-ják meg az áru / minőségét és az árát” — olvassuk a szerző negyedik kötetének egyik cik-lus-címadó versében. Thinsz Géza azonban nem alkalmaz-kodik ezekhez a „kofákhoz”. Bár *Lehorgonyoztál* című ön-vizsgáló-önemésztő költemé-nyében stockholmi világát így jellemzi: „önmagad közhelyévé szögletesedve / a közöny határ-vidékén” — köteté egészét ép-en nem a közöny, az erkölcsi nihil jellemzi. Modern hangvé-telű, rendkívül fegyelmezett, világos felépítésű költészeté-nek legmeggyőzőbb darabjai az erotikától izzó, ám itt is lírai mértéket tartó szerelmes versek (*Az álom legmélyén*). Számunkra kevésbé ismert, sa-játos világot tár fel a kötet második része, kortárs svéd költők valóságos antológiája. Artur Lundkvist (*Az asszony titkai*) és Tomas Tranströmer (*A könyvszekrény*) versei — Thinsz Géza fordításában — maradandó élményt jelentenek a mai versáradatban is. (*Ma-gyar Könyvkiadó, 1971.*)

KOVÁCS GYÖRGY: Pusztulás. — Az első világháború utolsó, az őszirózsás forradalom első napjai zűrzavarának érzékel-tetésére — s ezt a jól megvá-lasztott cím is kiemeli —, az

TÉKA

erdélyi paraszt kifosztottságának, megtörtségének, bizonytalanságának, célnélküliségének bemutatására vállalkozik Kovács György. *Vörös számár* címmel 1940-ben megjelent regényét a szerző az első világháború oroszországi hadifoglyaira vonatkozó, újabb dokumentáció felhasználásával kibővítette és részben átírta. (*Kriterion*, 1971.)

A pszichoanalízis és modern irányzatai. — Sigmund Freud, a pszichoanalízis megteremtőjének három irásán kívül a kötet szemelvényeket tartalmaz a Freud elméletét továbbfejlesztő és sok ponton korrigáló tanítványok, a bécsi, berlini és svájci „iskola” képviselői, valamint a neofreudisták műveiből. Buda Béla bevezetője elemzi az irányzatot, s meghatározza helyét a modern pszichológiai szemléletek sorában; a szövegeket összekötő magyarázatok is segítik az értékelést. A fordítói kollektíva hozzájárult a pszichoanalitikus irodalom magyar terminológiájának megteremtéséhez. A gyűjteményt 12 oldalas irodalomjegyzék egészíti ki. (*Gondolat*, 1971.)

BALLA ZSÓFIA: Apokrif ének.

— Sikeres Forrás-kötet után azzal a közfelfogás szerint — bizonyítónak tartott második kötetrel jelentkezik, amelyet élesre hegyezett tollal szokott várni a kritika. Ebben a kötetben már se nem előny, se nem hátrány a fiatalság, pusztán életrajzi adat, mintegy jelzi, hogy a tapasztalás intenzitása, a szemlélet frissesége nem a költő korára jellemző, hanem a kor — minden kor — költőjére. Balla Zsófia szétszedi és újból összerakja a világot, hozzátész és elvesz belőle. Tud haragudni, szeretni, örülni, szomorkodni — csak éppen unatkozni nem tud, ezért egyetlen sora sem unalmas; ott hagyja abba a verset, ahol nincs már mit mondania.

valamint azt sem, hogy Benkő Samunak a kötetbe felvett tizenkét dolgozata — ahogy maga nevezi őket — dolgozat-e avagy tanulmány; én arról a műfajról szólnék végezetül néhány szót, amelyet a kötetbe felvett írások képviselnek.

Egyértelműen világos, hogy mindezek az írások a széles olvasóközönséghez fordulnak; e tekintetben minden kétséget eloszlat a *Köteles Samuel stílus-tikája* című írás, amely a szerző tudományos kutatómunkájának egy felfedezészámba menő eredményét (a Köteles-kézirat megtalált másolatának azonosítását) olvasztja magába — ismétlem, olvasztja magába, közli az olvasóval, nem pedig publikálja a szaktudományosság számára. (Természetesen a kutatónak ezt is meg kell tennie, de az a tény, hogy nem itt teszi meg, arra vall, hogy írása nem szakdolgozat a szó közlemény értelmében.) Ugyancsak egyértelmű bizonyítéka az írások közönség-irányúságának a már említett domáldi „útirajz”. Legkönnyebb volna, de egyben a legtévesebb is, ha Benkő Samu itt művelt műfaját *cikknek* neveznék; legkönnyebb, mert köztudatunkban minden hasonló írás általában „cikknek” minősül, jobb szerzők esetében „esszének”, és legtévesebb, mert Benkő Samu művelődéstörténeti témájú, a magyar értekező próza veretes nyelvén, fegyelmезetten elegáns stílusában fogalmazott, a témát a terjedelemhez képest jól kimerítő, magvas mondanivalóval telített írásainak az égvilágon semmi közük sincs a sajtóban nálunk és világszerte elburjánzott s minden kristályos formát amorf masszába oldó „műfajtanal műfajhoz”. Ezek az írások tulajdonképpen nem is egy elhanyagolt műfaj, hanem egy mind kevésbé gyakori írói és tudói — írástudói — magatartás becsületét vitatják vissza.

Miközben a helytállás példás múltbeli eseteit mutatja fel előttünk, Benkő Samu önmaga is példásan helytáll a mondott magatartás vártáján; vajha foganatja is lenne a példájának.

Veress Zoltán

Társas társtalanság

Szellemi emelkedettségu, moralizáló jellegű regény a Deák Tamásé*. Annak ellenére, hogy látszólag egyértelműen szexcentrikus beállítottságú, szerelmi kalandozások játékos fesztelenséggel előszámolt emlékeinek egyetlen szára fűzött sora a félbeszakadt mondattal záruló emlékirat. Deák Tamás emlékezeit író tanárhőse életútjának ezt az egyetlen, kalandokban nem szükkölködő ágát választja felidezésre — tudatosan, s mégis gyanútlanul —, önmaga és olvasói szórakoztatására és tanulságára. A memoárfíró komolyságá-

* Deák Tamás: Egy agglégény emlékezései. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1971.

TEKA

val, írói tudatossággal kezd kéziratához, amikor először ijed rá a sejtelenre, hogy az ígéretes megnyugvás pillanatába hajlik élete. Körültekintő bemutatkozása és az alapfogalmakat tisztázó fejezetek tanúsága szerint Boleráz Antal nőtlen, becsült tanárember, akinek hasznos munkájához, műveltségéhez, jó ízléséhez nem fér kétség. Pedáns, zárkózott természet, filozofáló hajlamú, bátor önismerettel rendelkező, erősen intellektuális egyéniség.

Gyanútlanul, a friss elme rugalmasságával és humorával, vidáman, hetykén indul agglegényi múltja felkeresésére, majd meg-megtorpanva, óvatosan kutatja enjét, emlékeit. Szellemes, fordulatokban gazdag, a gondolatok, asszociációk, mondatok hőmpölygésébe élénkséget vívó humor, önirónia, frapáns, sohasem keresett hasonlatok, képek, állandósult és visszatérő jelzők, jelzőcsoportok kifejező használata, máskor finom líraiság és gördülékenység teszik olvasmányossá a távrolról sem könnyű olvasmányt. A finom „esztétizált”, „átlényegített” szerelmi viszonyok leírásához — hosszabb-rövidebb ideig alkalmi társakkal megosztott társtalansága történetéhez — kapcsolódnak filozofikus elmélkedései, parabolái, amelyek gondolkodásmódjáról, belső tartásáról — mozgalmasabb agglegényi létecelemeketől — a társadalommal meghasonlott, korlátozó hatalma elől magányba menekült ember életének alapterületéről hoznak hírt. Tanársága, társadalmi illeszkedése, magatartása barátai, könyvei társaságában, gesztusai zenehallgatás közben csak meg-mégvillannak árulkodó jelzéseként intellektuális tevékenységében oldódó megállapodott magánya világából, amelyhez ragaszkodik azután is, hogy a változó idők jóvátenni igyekeznek múltbeli sérelmeit.

Vallomásai során fény derül egyénisége kettősségére, magatartása ellentmondásosságára s arra, hogyan viszonyul belső moralitása életformája morálisnak nem mondható valóság tartalmához. Így hát kalandjai nem a szokványos, esztétikailag régen elfogadott, szórakoztató-sikamlós történetek, hanem a látszólag könnyed, függetlenségében sérthetetlen, valójában azonban a megalkuvásokkal viaskodó, folytonosan Achilles-sarkát rejtegető, külső és belső ellentmondásait szabályozó ember nem éppen szívderítő világának hordozói.

(Nem szánatni, nem is dicsőíteni akarom ezt a világot, csak egyszerűen elgondolni, mint ahogy Antal „megtanulta elgondolni önmagát” visszaemlékezéseiben és élete folyamán. S egyben próbálom mérlegelni, miért szomorú ez a sors, mennyiben morális és mennyiben immoralis. Nem könnyű eldöntennem, hiszen annyira hatalmába kerített — bántott és felemelt — Antal filozofikumának őszintesége, egyéniségének belső tisztasága, ugyanakkor életformájának — a teljes szerelem tudatosan lecsontított gyakorlásának — kegyetlensége, s főleg a regényben e két ellentétes irányú és egymást meghatározó erővonal — a megtévesztő játékoság ellenére —, hogy érdeklődésem nem tud és nem

Vagyis: képesnek látszik arra, hogy a költői szó után a költői csendet is meghódítsa. (*Kritika*, 1971.)

Angela Davis beszél. — A nagy példányszámban megjelent kis kötet az egyesült államokbeli néger kommunista nő (mindhárom minőségéből egy is elég volna!) politikai arcképét, nyilatkozatait és két egyetemi előadását tartalmazza, ügyvédének közlését a védenec elleni per előkészületeinek mérlegéről, valamint a kaliforniai börtönviszonyok leírását, illetve a négerek kiszabadításáért küzdő bizottság titkárának nyílt levelét Eldridge Cleaverhez, a Fekete Párducok képzeletbeli tájékoztatási miniszteréhez. A magyar kiadás „gyors ügyintézés”-re valló megjelentetése (a francia eredeti után alig néhány hónappal) mindenképpen jó teljesítmény, még ha a magyar-átalakítások elégtelensége miatt a fiatal olvasó néha rébuszok elé kerül is. Kellő magyar-átalakítás nélkül hogyan is értékelhetné sokrétű jelentésének megfelelően például a következő — a beavatatlan számára funkciótlanul tűnő — mondatot: „(Angela Davis) Herbert Marcuse előadásai nyomán fedezte fel a marxista filozófiát.” (*Kosuth Könyvkiadó*, 1971.)

HAMAR MÁRTON: Véget nem érő nappalok. — Három hazai és egy külföldi útfjáról számol be útikönyvében Hamar Márton; a felkeresett vidék faunáját vizsgálja a biológus szemével, az ismeretlen anyag népszerűsítése kedvéért kisebb-nagyobb sikerrel használja a párbeszédet, anekdotát mond, izgalmassá teszi kalandjait. A Dobrudzsában, a Kelemen- és Fogarasi-havasokban végzett kutatásai leírásának háttérében a kis közösség apró-cseprő, számunkra szokatlan, érdekes mozzanatait rögzíti. Könyve utolsó fejezetében az orosz tundrára, leg-

TÉKA

közelebbi rokonaink, a chantik (vogulok) földjére vezet a szerző. (*Kriterion*, 1971.)

PÄR LAGERKVIST: A hóhér — A törpe — Barabás. — A nevet ismertük, az íróat eddig nem: A három kisregény, amellyel a Horizont-sorozat bemutatja Lagerkvistet a hazai magyar olvasónak, az északiak által kedvelt és hatásosan művelt példázatok műfajába tartozik. A szabodan kezelt és legendára, a szabadon kezelt történelmi anekdota mindmégannyi nemes ürügy az emberiség és az emberiesség olyan időtlen-időszerű ellenségeinek a leleplezésére, mint a háború, az önkény, a magány. Finoman és erőteljesen kimunkált Lagerkvist epikus prózája. Méltányos értékelését némi képp megnehezíti, hogy a Nobel-díjhoz fűződő igényeinknek bizony alatta marad ez a maga nemében és méreteiben kitűnő író. (*Kriterion*, 1971.)

GEORGE CÄLINESCU: Násznapok. — Pályatörténeti jelentőségűnek mondják gyakran, főként lezárt életmű esetében, egy-egy író első regényét. A *Násznapok* (eredeti címén: *Cartea nunții*) szerencsére nem szorul erre a jóhiszemű filológiai körülményeskedésre, egész egyszerűen egy nagy író regénye; minden mondatát áthatja a formás és formáló értelemnek az a gráciája, amelyről megismerni a mestert. A boldog szerelemlről nehéz jó művet írni. Cälinescunak ez is sikerült. Papp Ferencet pedig elismerés és tisztelet illeti azért, hogy fordításirodalmunk méltán nevezetes rangjához, a tolmácsolt író és a saját művészeté rangjához méltó munkával örvendeztetni meg az olvasót. (*Kriterion*, 1971.)

Strukturalizmus. — Két kötetben, Hankiss Elemér válogatásában és bevezetőjével szemelvényeket vagy egész tanulmányokat olvashatunk a

akar elszakadni a nem szokványos irodalmi jelenségtől és hordozójától mindaddig, amíg a magam módján meg nem közelítem.)

*

A konvencionálistól eltérő, szexcentrikus életforma premier planba helyezésével Antal nemcsak bizonyosságot tesz a szex—szerelem problémavilág létezéséről, sőt egyedi sorsokban meghatározó szerepéről agglégényi „cselekvő” önmagára emlékezve, annak az embernek a szemszögéből, aki ezt az életet élte, s miután élte, vállalta, sőt szolgálta — testi jelenlétével, aktív részvételével, hanem óhatatlanul vet fel az olvasóban is etikai kérdéseket. A hős életformájával nem azonosul teljesen, csak részben, magányát hangsúlyozandó, életének ezen a területén is. Változatos és mozgalmas ritmusú élete alapritmusához igazítja, a legteljesebb belső magányéhoz, amelynek erkölcsi tisztaságát, függetlenségét és méltóságát oltalmazza a világtól s önnön konkrét életcselekedeteitől. Elvonatkoztatott jelképi bebocsáttatásuk életébe — meg-megújuló részek, variációk a végső harmonia vágyát, hitét életető létezés folyamatában. Parányi beteljesülés-ígéretetek, amelyek a folyamat, az életút végén oldódnak harmonikus egységbe.

De: bár Antal nem akar erkölcsi létjogot kicsikarni ennek az életformának, sőt igyekszik távol tartani „cselekvő enjét” benső szellemi tisztaságától (az egyetlen, aminek fensőbbiségét elismeri), éppen ebből az igenlő-tagadó magatartásból adódnak a regénynek és a hős sorsának vitatható elemei. És elsősorban, mert „gondosan kialakított intellektuális fegyelmén”, akaratán múlik magatartásának visszás jellege. A szerep vagy az önmagára kényserített tudatosság csak önvédelmet nyújt a szerelem újra- és újra-próbáratevései során (amely egyben biztosítja életformája fenntartását), de a szerelem játékszabályai a méltósága ellen vétő, nem etikus magatartás árán. Korábbi sérelmei ezt csak indokolják, de nem mentik, még akkor sem, ha Antal maga is áldozat. S mert Antal ennek is tudatában van, ebből is adódnak belső vívódásai.

Gondolati összefüggésben viszont a regény szex—szerelem problémavilága mintegy illusztrálja a hősnek a külső és belső disszonanciák paradox összehangolására törekvését egész életerére vonatkozóan.

S valóban, Antal — agglégényi múltjából jelenéig, élete értelemkeresése pillanatáig érkező, amikor a gondolatokat felfüggeszti, s a kézirat megszakad, hiszen a válaszkeresés a gondolat új fázisának kezdete — úgy élte életét, mint aki életprogramot teljesít, fizikai, lelki, szellemi akaratát összpontosítva a tudatában és lelkében támadt disszonanciák egyensúlyban tartására, külső és belső konfliktusok, esetleg újabb és újabb tragédiák elkerülése és állandóan (önmaga által is) veszélyeztetett méltóságának védelme érdekében. Ez az akarat erőfeszítés nyilvánul meg „cselekvő”-nek mondható életsávján. De önnön biztonságérzetét keresve egyre inkább magába zárkózik, s miközben nap mint nap tiltakozik a talajvesztettség, elszigeteltség ellen, pe-

relve-viaskodva önmagával s a világgal a létezés szükségleteinek — akár biológiai vagy szexuális szükségleteinek — megalkuvásokra késztető megálázása ellen, fáradsággal építgeti én-szigetét, táplálja magánya termelte filozófiáját belső szabadsága, akarata, belső énje védelmében.

Élete meghatározó megalkuvása a magány választása. És ez magas árat követel: a lemondást. A lemondás új törvényeket, új magatartást szül, és kétarcú. A kérdés, hogy megéri-e, volt-e értelme, az emlékirat végén vetődik fel — a válasz későbbi s talán más jellegű életfolytatás során fogalmazódik meg. Antal egyelőre lemond. „A lemondás — bármiről, amit kívánunk érdemes, de amit eldobunk magunktól, fájdalmas művelet.” Mégis lemond: a küzdeletről, a részesedés és beleszólás, a választás, az önrévnyesítés, a kudarc és siker kockázatáról, lemond a cselekvésről. Még a szerelemről is: lefékezi vágyait, csökkenti igényeit és örömeit, tudatosan kerül az érzelemgazdagságot és megsztottságot kívánó teljes értékű szerelmet fáradság nélkül megvalósult, szexuális viszonyokra redukált kapcsolataiban. Ennek pszichológiai magyarázatát az olvasó Antal ifjúkori szerelmi csalódásában keresi. S bár Antal választott és vállalt sorsnak vallja agglégényi életét, ez oka és meghatározója élete és magatartása alakulásának. A szerelme méltóságában sérült ember hárítja el magától az adhatás és kaphatás teljes örömet bőséges lehetőségeket kínáló agglégényi életében. De mert mindvégig őrzi a tiszta szerelme és beteljesülés vágyát a szerelem megkísértéseit vállaló és megtagadó (testiségében megvalósuló) folyamatban, lemondása a szerelemről csak látszólagos, átmeneti és állandó belső harc. „Lantlábakból sarjadt” hajdani feleségéhez, szerelméhez fűződő csalódása, a „zuhanás” kezdőbeszégének félelmes emléke végig ott kísért egész „lefékezett”, lelkipányvákhöz fegyvelmezett, „mozgalmas” agglégényi életén. Tudat alatt ez szabályozza sorsát, gondosan kialakított intellektuális fegyelmét, a mélyrepülés magarákényszerítését élete folyamán, miközben tudván tudja, hogy minden újrakezdés magában hordja a magasságok elérésének lehetőségét és veszélyét. S miközben óvatosan fogja vissza lelki vágyait futó vagy tartós kapcsolataiban — tudatával az elérhetetlen szférákat tartja szemmel, mintegy lemérve az elérhetetlen elérhető hordtá-volságát, és bár egész lénye vágyva és félve a beteljesülésre vár, ellene szegül, lelkébe soha be nem fogadva a lehetőséget teljesen, s mintha csak a vágy-folytonosságot szolgálnák félbeszakított szerelmei és belső világától távolított kedvesei is. A távolított áhított beteljesülésnek rendelte alá életét, áldozta fel alkalmi útítársait teljes belső magányra fegyvelmezve (kárhoztatva) önmagát. Hiszen valójában társtanul járja be a szerelem tájait is, a maga tevékeny módján fékezi le önmagát a „zuhanás rémületében”, s marad külső szemlélője, teoretikusa cselekedeteinek, vágyainak. Szerelmi bolyongásai során, kockázatot, felelősséget elkerülve, szerzett tapasztalatai s filozófiája — a magány filozófiája, a lemondás filozófiája — őrzi magányát és védtelenségét a Nővel és a Világgal szemben.

TÉKA

strukturalista módszerekről. A szerkesztő a tanulmányokat tudományágak szerint csoportosította. Az első a strukturalizmus forrásul szolgáló nyelvészetiek. Ezeket követi a lélektan, a szociológia, néprajz, antropológia és irodalomelmélet. Emellett a reklám, sajtó, képzőművészet és a film strukturalista lehetőségeiről is olvashatunk. A strukturalizmus körül zajló vitákról majd mindegyik rész külön is sokat mond, de a legjobban a „Pro és kontra” fejezet tájékoztat. A kiválasztott tanulmányok szerzői ismert és neves tudósok, mint például a nyelvész Saussure, a folklorista Propp, az antropológus Lévi-Strauss. A két kötet jó összefoglaló a strukturalizmus elméletéről és módszereiről, és jó tájékoztató a strukturalizmus történetéről is. (*Európa Könyvkiadó, 1971.*)

M. BÁLTESCU—E. POENARU: *File din activitatea și lupta comunistilor brașoveni.* — Az elmúlt év végén kaptuk kézhez a Brassói megyei múzeum kiadásában megjelent dokumentumkötetet. Ez az első olyan munka, amelyben a szerzők mintegy 300 oldalba tömörítve, tudományos igényű nyelven igyekeznek bemutatni a brassói kommunisták tevékenységét, harcát az RKP megalakulásától a felszabadulás napjáiig. A korabeli sajtó cikkei, törvényeségi jegyzőkönyvek, a sziguranca jelentései a brassói kommunisták — románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek — erkölcsi erejéről, forró hazaszeretetéről tanúskodnak. Az összegyűjtött dokumentumok alapján többek között megemlékeznek az RKP és a MADOSZ közös akcióiról Brassóban, a MADOSZ 1936-os brassói kiáltványáról, amely a Dimineața lapban jelent meg, s ugyancsak a MADOSZ 1937-es brassói kongresszusáról, a halálraftélt, kommunista Bánynai László brassói tartózkod-

TÉKA

dásáról, illegális lakhelyeinek megszervezéséről. A könyv nagy része dokumentumok gyűjteménye; az utolsó oldalakon 62 kommunista arcképet láthatjuk azok közül, akik részt vettek a brassói munkásmozgalomban. A kötet iránti érdeklődés bizonyítja, hogy szükség van mielőbb egy újabb, bővített, javított kiadásra, amelyben a szerzők alaposabban felhasználják majd az élő és írott forrásanyagot. (Muzeul Județean Brașov, 1971.)

ALBERT EINSTEIN: Válogatott tanulmányok. — Einstein általában mint a relativitáselmélet kidolgozója ismert, holott az elméleti fizika számos alapvető fontosságú eredménye is az ő nevéhez fűződik. Ebben a sokoldalúságában mutatja be a tanulmányaiból legújabbban készült — két nagyobb részre tagozódó — válogatás. Az első rész az alkotó tudós munkájába nyújt bepillantást: ez tartalmazza az immár dokumentumoknak számító dolgozatokat, amelyek Einstein világhírét megalapozták (többek közt a kauzalitás és a determinizmus kérdéséről szóló, tudománytörténeti és filozófiai szempontból egyaránt oly fontos dolgozatokat). A második rész Einstein beszédeinek és népszerűsítő cikkeinek jelentős hányadát foglalja magában, és a nagy tudós önéletrajzával zárul, mely érdekes vallomás arról, hogyan értékelte Einstein a maga szerepét a huszadik század tudományában. (Gondolat, 1971.)

DEHEL GÁBOR: Elődöntő. — Tömörökre törekvő szerkesztés, drámai, már-már színpadra kívánczó megjelenítés jellemzi az elsőkötetes szvsz novelláit, karcolatait. A visszafogott hang, a feszült légkör teremti meg a kötet hangulati egységét. (A címadó novella talán nem is a legrepresenta-

Szerelmi történetei felidézése során sok-sok nőalak elevenedik meg a könyvben. Több hasonló emlékből formált arckép, pontos pillanatkép idézi értelmüket az agglegény életében. Antal számára mind a megismerés, a tapasztalás eszköze, várakozása áldozatai. Megszépitett hulló tárgyak — most a kegyeletteljes emlékezés során újra benépesítik a zöld pamlagos dekoratív agglegény-szobát, feldíszítve a szépség koszorúival, derengő színekkel, titkok, benső szépségüket sugárzó nevek, jelzők hangulatával.

Forgatja finommivű kegytárgyait, izlelgeti hajdan-volt izüket, vonalaikat, odaadásuk édes, tűnő zamátát, miután előemeli őket a „feledés-tavából”, ahova sorsuk az övét érintve eleve rendelte, hiszen intellektuális fegyelme óva inti az őket más sorsra szánástól.

En is izlelgetem, az olvasó, akit Fieldingére emlékeztető nyájassággal terel a gondolatok és történetek (a zöld pamlag történetei) hömpölygéséből elő-elbukkanó író. S őszintesége ellenére, kétes kimenetelű helyzetek, részrehajló pillanatok, torzóban maradt szerelmek — a képzeletünk által önkéntelenül egyetlen asszonyalakká formált társ világának hiánya — és elhallgatások szünetekben az olvasó felismeri, hogy az íróhősnek nem is olyan könnyű gondtalan kedéllyel megjátszania a vállalt szerepet a változatosságában is sivár, szomorú világában, s nem kis erőfeszítésébe kerül magabiztosnak lennie bizonytalan agglegényi pályáján. S hogy — bár elhivatottságnak, emberségnek is hajlandó tekinteni férfiúi jószolgálatait —, maga is tudja és gyűlöli, hogy állandó, aktív bántalmazója a szerelem méltóságának, mert a nők csak eszközök voltak életcselekedete szolgálatában, a megismerés legérzékletesebb, legérzékibb folyamatában. Olyannyira, hogy — míg valóban áldozatait engedékenyen, szánva szépíti — széptestű ígéretes nőalakjai közül azokkal, akik a felismerésig hatoltak, és lelki közelségébe igyekeztek, magánya méltóságának bántalmazóival, még az emlékekkel is, cudarul bánik. Azokat viszont, akiket maga is megközelített, fegyelme őrizetében és a zuhanás szédületének vesztélyében, ijedten oldja el magától.

Persze, pontosan erre a létezésében adott ellentmondásra, magatartása kettősségére, a „mert nem azt művelem, amit akarok, hanem amit gyűlölök, azt cselekszem“-diszkrpanciára épül élete szellemi terméke, a Méltóságát vesztített világról szóló értekezése csakúgy, mint regénnyé kerekedő agglegényi visszaemlékezése, s keresi a tiszta erkölcsi tanulságot, külső és belső ellentmondásaira a magyarázatot, ok és okozatra az értelem szavát, de ott kísért mindenütt — bár fáradhatatlanul nem akar egyetérteni vele — minden értelem megkérdőjelezése, a tehetetlenség az értelem és az értelmelen túli feszítőerővel szemben. S miközben emlékiratában elérkezik újra a szerelem élményéhez, a szerelem alázatának méltóságát viselő kívánt társhoz, érző léte és cselekvő léte feloldódik a társra találásban. S bár akarja megtartani a megnyugvás boldog állapotát —, mégis hagyja, hogy magára maradjon, hagyja, hogy elengedjék. Az elszakadás és megőrzés felmagasztosult pillanatát őrzi a kedves

egyszerű, megértő gesztusa: ribizlibort nyújt a távolból Antal karácsonyi asztalára és szigorú kötésű Bibliát. Ekkor jut el a Szerelem új megfogalmazásához: az egyén „méltóságvesztése“, önfeladása — a szerelem alázatában — maga a szerelem méltósága. Itt a gondolator és a kézirat megszakad. S így válik az Agglegény életregénye a magány, a várakozás — őszinte vallomásává.

Láng Zsuzsa

Könyvek a romániai munkásosztály harcának történetéből

1971 — a közlemények száma és minősége tekintetében — kétségtelenül az egyik legtermékenyebb kiadói év volt. A fő helyet a politikai, történelmi, társadalmi és gazdasági jellegű könyvek foglalták el, ami természetes, hiszen ebben az évben ünnepeltük a Román Kommunista Párt megalakulásának félszázados évfordulóját. A legtöbb munka az RKP KB mellett működő Történelmi és Társadalompolitikai Tanulmányok Intézetének égisze alatt jelent meg (beleértve az intézet kolozsvári és iasi-i részlegét), de más tudományos kutatási intézmények, kiadók, tudós személyiségek is értékes irodalmi alkotásokkal és nagy jelentőségű munkákkal tisztelték meg ezt az eseményt.

A megjelent munkák közül megemlíthetjük a következőket: I. Popescu-Puțuri és A. Deac szerkesztésében: *Crearea Partidului Comunist Român, MAI 1921; M. C. Stănescu: Mișcarea muncitorească din România, 1921—1924; Gh. I. Ioniță: P.C.R. și masele populare, 1934—1938; a Gh. Zaharia irányította bizottság gondozásában: Marea conflagrație a secolului XX; Gh. I. Bodea—L. Fodor—L. Vajda: Cluj. Pagini de istorie revoluționară; Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, conduse de P.C.R.; Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România; Titu Georgescu: De la revoluționari democrați la făurirea Partidului Comunist Român.*

*

Az itt említett munkák közül ez alkalommal főleg Gh. I. Ioniță könyvét (*P.C.R. și masele populare, 1934—1938*). Editura politică, 1971) elemezzük. A szerző a fiatal román történésznemzedékhez tartozik, s eddig inkább Románia jelenkori történelmére, s ezen belül a forradalmi és demokratikus erőknél a fasiszmus elleni harcára vonatkozó munkáival tűnt ki.

Tavaly megjelent munkája hazánk megpróbáltatásokkal teli múltjának egyetlen, a történelmi vizsgálódásokban eddig még elmélyülten nem tanulmányozott vonatkozását akarja bemutatni az olvasónak: a hazai demokratikus, antifasiszta mozgalmak

TÉKA

tívabb ebben a vonatkozásban). A stílus-megoldások szintjén ez a keret a puritán kompozíciójú daraboktól (*Összkomfort, Majdnem Sziszifusz*) a groteszk ábrázolásmód (*A zsír, A szobor*) felé tágul. Stílus és a téma kidolgozása tekintetében a kötet legsikerültebb írása a *Hasonmások* című egyfelvonásos. Az egyéniség nélküli, bárkivel helyettesíthető államfő „egyénítése“ adja a mű groteszk jellegét: az ő nevében munkálkodó, de szintén minden önállóságot nélkülöző „hasonmái“ között számára már nem marad hely az áltörténelmi színen. (*Kriterion, 1971.*)

The Languages of Literature.

— A Roger Fowlertől szerkesztett és a jórészt tőle írt tanulmánykötet alcíme jól jelzi a tartalmat: a nyelvészet segítése az irodalomtudománynak. Valóban, mindegyik tanulmány témája a széprői nyelv és vizsgálati lehetőségei. A tanulmányokból az is kiderül, hogy a nyelvészet és az irodalomtudomány közötti összekötő kapocs a ténylegesen interdiszciplináris stilsztika. A tanulmányok egy része elméleti jellegű; a nyelv és a szépirodalom kapcsolatát és a vizsgálati lehetőségeit taglalják. Más részük pedig verstani. És van néhány olyan is, amely a szépirodalmi művek elemzésével foglalkozik elvileg, vagy pedig egy-egy kidolgozott elemzést mutat be. Számunkra a kötet legfőbb érdekessége az, hogy jól tájékoztat az egészen más hagyományokból, az angol „új kritikából“ táplálkozó vagy az annak reakciójaként kialakult angliai stilsztikai kutatásokról. Az „új kritika“ ellenlábasa a kötet tanúsága szerint a pontos és megbízható nyelvészeti módszereket hasznosító stilsztika. (*Routledge and Kegan Paul, London, 1971.*)

mokratikus erőktől, a munkásosztálytól és szervezeteitől.

Ezt a műfajt a történelmi indoklás hitelessége jellemzi. A szerzők minden idegszálukkal érezték — hiszen átérték — a kort, s amit akkor írtak, ma, több évtized után újra kiadhatják, s büszkén állapíthatják meg, hogy ezeknek az írásoknak a politikai és dokumentum-értéke érintetlen.

Ezeknek az antológiáknak az értéke, eredetisége növekszik azzal, hogy bennük közvetlen, „nem feldolgozott” víziót látunk, a kor társadalmi-politikai gondolkodásának adott módját, bizonyos társadalmi-politikai, ideológiai állapotokat, az akkori harcos publicisták szemlélete révén.

*

A Román Kommunista Párt félszázados fennállását ünneplő évben kiadóink számos visszaemlékezés jellegű munkát jelentettek meg, amelyek felidéznek az emlékezetes eseményekben közvetlenül részt vett harcos kommunisták tevékenységét. Ezek közül megemlíthetjük Pavel Bojan *Vremurile mele* című könyvét, amely az Eminescu Kiadónál jelent meg. Miként a kiadó ajánlja: „E kötet szerzőjének nincsenek irodalmi ambíciói. Egyszerűen, szinte csak úgy szóban kitergette életét, s a közvetlen vallomások öszintesége révén lenyűgöző elbeszélés született. Pavel Bojan mesél, hogy megmagyarázza önmagának és a többieknek, miként élt, mi történt az évek során.”

A Kolozsvár melletti Felekről származó parasztfiú az első világháború éveivel kezdi visszaemlékezéseit. A háború végén, amikor Erdély egyesült Romániával, a kfváncsi ifjú csatlakozott azokhoz a vidám feleki csoportokhoz, amelyek — akárcsak más falvak lakosai — részt vettek Kolozsváron az Egyesülés téren tartott nagy népünnepélyen. Pavel, amíg a többi tehetősebb fiú a gyermekkor örömeit élvezte, szolga volt a faluban, majd 14 éves korában napszámos lett az egyik kolozsvári építőtelepen.

Amikor leszerelt, megízlelte a munkanélküliek keserű kenyerét. Jelentkezett a szakszervezetnél, nyilvántartásba vették mint munkanélkülit, s lendületesen tevékenykedni kezdett. 1932-ben tagja lett a vasúti munkások új szakszervezeti tanácsának, amelyet forradalmi alapon újjáépítettek; itt együtt dolgozott Mețiuval, Timofival, Bobbal, Dobaival, Hagymással, Cosmával és másokkal. Nem sokkal később elküldték a vasutasok szakszervezetének országos konferenciájára, amelyet konspiratív körülmények között Bukarestben tartottak. Itt megismerte a párt számos kiemelkedő harcosát, Gh. Gheorghiu-Dejt, Ilie Pintilét, Gheorghe Stoicát és másokat. Beválasztották a Központi Akcióbizottságba, amely előkészítette a vasúti és kőolajipari munkások nagy harcát.

A tizedik fejezet — *Riadó* — a kolozsvári vasúti munkások 1933. február 15—16-i sztrájkharcaival foglalkozik; megszervezésükben ő maga is tevékenyen részt vett. Az eseményeket egyszerűen, érdekesen, őszintén írja le, ugyanígy eleveníti fel mindazt, ami a sztrájk durva elfojtása után a

TÉKA

halászik pisztrángra az ifjú Salamon Ernővel s egy könyvkereskedésben Hunyady Sándort szolgálja ki, a fiatal muzsikus Dsida Jenővel készül Móra Ferenc írásának dramatizálására és megzenésítésére, az újságíró Bartók Bélát, Helitai Jenőt, Kosztolányi Dezsőt interjúolja meg Kolozsvárt, Móricz Zsigmonddal szép kifejezéseket cserél, lejegyzi egy kávéházi asztalnál Karinthy Frigyes baráti csevegését, Szántó Györggyel levelez, s közben vallomást kapunk arról, hogyan szerette meg a magyar nyelvet. Bárcsak minden emlékirónk ilyen találó finomsággal jelenítené meg irodalmi múltunkat! Az anekdotikus könnyedség mögött művészi ihlet árad. (*Kriterion*, 1971.)

SORIN STATI: Interferențe lingvistice. — Mint az alcíme is jelzi, a könyv tárgya: részletek a nyelvészet és más tudományok kölcsönös kapcsolatának a történetéből. Érdekes sorokat olvashatunk arról, hogyan hatott a nyelvészet más tudományokra és fordítva: hogyan gazdagodott más kutatási területek módszereivel és elméleteivel. A szerző először a sok tudományban közös és emiatt általánosnak tekinthető módszerekről, mint például az indukcióról, dedukcióról, a kísérletről meg a modellálásról beszél. Aztán külön nagy fejezetet szentel a nyelvfilozófia kérdéseinek a XVII. századbéli racionális grammatikák korszakában. A többi ehhez hasonló jellegű fejezet mellett sok mindent megtudhatunk arról, hogy napjainkban hogyan segíti a nyelvtudomány a saját területén kialakult strukturalizmus exportálásával az irodalomtudományt, lélektant, szociológiát vagy az etnológiát. Stati könyve hasznos és érdekes olvasmány azoknak, akiket a szaktudományok kölcsönös kapcsolata és a sok határkérdés érdek. (*Editura științifică*, 1971.)

TÉKA

SALAMON LÁSZLÓ: Nyitott könyv. — „Legyen békés hát beletörődésem / abba, mi más-ként nem lehetett, / hiábavaló konok kérdésem, / mikor a nagy időfergeteg / villámfényétől annyi szem káprázik. — / Ilyen nagy időkben tenni kell, / hisz töprengésem semmit meg nem másít, / és nem bölcsesség, inkább teher“ — mondja a költő, aki ebben a verseskötetében az öregkor megbocsátó szelidségével néz a világra, aki egyaránt fogékony az elmúlt, de a legújabb dolgok iránt is, korát meghazudoló frissességgel szölvén ifjúságunk égető problémáiról. (Dacia, 1971.)

LADÓ JÁNOS: Magyar utónévkönyv. — 1827 utónevével és mintegy tízezer becenevével ez a névkönyv a legkülönbözőbb ízlésűek igényeit kielégíti. Rendet teremt a nevek helyesírásában, s ezért nemcsak anyakönyvi, hanem helyesírási normaként is szolgál. A névcikkekben közli a név eredetét (szófejtő szótár értéke is van tehát a könyvnek), a legtöbb esetben jelentését, becézett formáit, névnapjait és a névadás gyakoriságát (1967-es statisztikák alapján). A névanyagot naptári rendben követi a névnapok összesített jegyzéke, végül a szakirodalom. Szerzője a névszármaztatásokban a gazdag magyar névtudományi irodalomon kívül a külföldi szakirodalmat is értékesen hasznosítja, s mindezt saját kutatásának eredményeivel egészíti ki. A névkönyv helyesírását, az összeállítás elvi kérdéseit a Helyesírási Bizottság és a Nyelvművelő Munkabizottság együttes ülésen vitatta meg. (Akadémiai Kiadó, 1971.)

FLORICA T. CÍMPAN: A π története. — A matematikának nagyon sok leleményes felfedezése van. Ezek közé tartozik a π szám is. E szám felfedezésének történetét írja le a

rendőrségen, a dési, jilavai börtönökben, majd a bukaresti per idején történt.

1940-ben a caracali internálótáborba került. A szerző leírja, milyen szilárd erkölcsi tartása volt itt a kommunista értelmiségieknek, mint Ilie Cristea, Tudor Bugnariu, Nagy István, Kohn Hillel.

A bécsi döntés után az észak-erdélyi politikai foglyokat áttették az ideiglenes határon, átszállították a horthysta Magyarországnak adott területre. Kolozsvárra érve Pavel Bojant — több tucat román és magyar kommunistával együtt — át kellett volna vennie a magyar biztonsági szerveknek, ők azonban megszöktek. Az Erdély elszakított északi részében maradt román, magyar, zsidó kommunisták harcot indítottak a horthysta fasiszta rendszer ellen. A szerző az észak-erdélyi románok Nemzeti-Forradalmi Bizottságának élére került. Tevékenységéért letartóztatták, elítélték, Budapesten elzárták, majd több tízezer sorstársával együtt a román munkaszolgálatos századokba került. Ellene is vádat indítottak, s részt vesz abban a nagy perben, amelyet 1943 őszén Erdély északi részében tartottak. Felismerte, hogy súlyos büntetés vár rá, s ezért titkon átszökik Romániába, ahol nemskóra behívják katonának. 1944. augusztus 23-án este Tulceaán hallja meg a fegyveres felkelés hírért, megszökik, 1944. augusztus 25-én Bukarestbe ér, jelentkezik a Román Kommunista Párt Központi Bizottságánál, s azonnali munkát kér. Utasításokat kap, a frontvonalra megy, hogy ő is részt vegyen Erdély északi részének és szerzet Kolozsvárjának a felszabadításában.

Pavel Bojan könyve mint történelmi vallomás fontos dokumentum, emellett azonban van még egy nagy értéke: a leírt dolgok hitelessége, az, hogy a szerző most is úgy ír, mint ahogy akkor, a korabeli eseményeket meghatározó konkrét társadalmi-politikai és ideológiai körülmények között megismerte mindazt, amit ma az olvasóval is megismertet.

*

Az emlékiratirodalom egy másik érdekes terméke — nemcsak abból a szempontból, hogy mit mond, hanem abból is, ahogyan mondja — Ecaterina Lazár *Aveam optsprezece ani* című könyve, amely az Albatros Kiadónál jelent meg. E könyvet olvasva az az ember érzése, hogy az elmesélt dolgok a fantasztilikum körébe tartoznak, a leírt események nem lehetnek igazak. S mégis valóságosak.

Tizennyolc évesen Erdély egyik börtönében egy fiatal lány várja, hogy a kivégző osztag elé kerüljön. Tincát — az elbeszélés hőst — a katonai törvényszék halálra ítélte. A fiatal lány szenvedélyesen szerette az életet, felkészült arra, hogy becsületben és méltóságban él, a halál előtt sem mond le az igazságról, s ezzel az élet megbecsülését juttatja kifejezésre.

Ki ez a fiatal lány, aki ebben a zsenge korban a kivégző osztagra vár? Milyen kegyetlen megpróbáltatások kényszerítették arra, hogy a nagy reménységek, a szerelem és a jövőbe vetett bizalom korában ilyen kérielhetetlennek tűnő sorshelyzetbe kerüljön?

TÉKA

Tinca egy háromgyermekes hadiözveggy természetes gyermeke, valamelyik erdélyi kisvárosban született, ott kezdte életét egy gyermekotthonban. „Ott éltem — írja a szerző — csontváz-soványan, lebegve élet és halál között...” Majd az iskoláskor előtti évei nehéz fizikai munkával teltek, ez megviselte törekeny szervezetét, a szegény sorban élő és megkövesedett lelkű mostohaapja ütötte-verte.

A megaláztatások folytatódtak az iskoláskorban, s ezek mély nyomokat hagytak a tehetséges gyermek lelkében, aki vonzódott a könyvhöz. Tizenhárom éves korában nem tudta tovább túrni mostohaapja durvaságait, megszökött otthonról, öngyilkosságot kísérelt meg, de megmentették, néhány hónapig az anyja rokonainál lakott, majd elszegődött szolgálónak egy közeli városba. Két évig mindenféle munkával megpróbálkozott, különféle embereket ismert meg, akiktől 13—14 éves kora ellenére is óvakodnia kellett. Újból oda jutott, hogy véget vet életének. Tizenöt éves korában aztán elhelyezkedett egy gyárban. Itt találkozott először igazi emberi közösséggel, amely őszinte, baráti kezét nyújtott neki, s amely végre tartalommal töltötte ki a sokat szenvedett leánya életét.

Tinca a gyárban vonzódást érzett a KISZ-fiatalok és kommunisták csoportja iránt, akik konspirációs körülmények között tevékenykedtek. Ők is megérezték a fiatal munkáslányban a becsületet, határozott, kemény jellemet. Kezdték beavatni az illegális munka titkaiba. Tinca fiatalos lendülettel kapcsolódott be a Román Kommunista Párt vezetete hatalmas osztálycsatába. A második világháború beárnyékolta nehéz években a kommunistáknak, a nép leghűbb fiainak hőskölteményébe az ő lapja is bekerült: az emberség és hősiesség példája lett.

Ez a könyv megragad mélységes humanizmusával, s ami új, mert kevés ilyen természetű írásban van jelen: mintegy árasztja a nőiességet. A szerző valóságos hivatásának tartja hitelesen visszaadni a kor légkörét, az illegális tevékenységet és a szigorú börtöneiben uralkodó terror-hangulatot. Ahogy an leírja a letartóztatásokat, a szigorú és a Gestapo kínzásban jártas „szakembereinek” az embertelenségeit, a pert, amelyen halálra ítélték, majd azokat a nehéz órákat, napokat, heteket, hónapokat, amikor remegve várta, mikor nyílik az ajtó, mikor jön a halált hozó jeladás — mindez megrendítő hitelességet áraszt, s ami még inkább növeli értékét: a szerző írói tehetségéről tanúskodik.

Áttekintettünk a Román Kommunista Párt megalakulásának félszázados évfordulóját ünneplő esztendőben megjelent munkák közül néhányat. Tettük ezt azzal a szándékkal, hogy támpontokat adjunk az olvasónak, a széles körű társadalmi-politikai és történelmi írások tanulmányozóinak. E művek új alapköveket raknak le a romániai munkásosztály múltbeli harcának sokoldalú megvilágításához.

Gheorghe I. Bodea

szerző, kezdve az „állathörbe öltözött emberen”, aki rájött, hogy a kör kerülete háromszor nagyobb átmérőjénél, egészen a modern emberig, aki 1958-ban az elektronikus számítógép segítségével kiszámította a szám első 10 000 tizedesjegyét. A könyv, noha a korabeli dokumentumokra támaszkodó, szigorúan tudományos igazságot mutatja be, nem didaktikai célokat szolgál. „Mindenekelőtt gyönyörködtetni akar, örömet szerezni annak, aki kikapcsolódás végett veszi a kezében.” (Albatros, 1971.)

CZINE MIHÁLY: Szabó Pál alkotásai és vallomásai tükrében. — A romániaiak közül Tamási Áron és Asztalos István mutatta be a biharugrai parasztírók közös személyi élmények s mozgalmi emlékek kapcsán, az irodalomtörténet számára már Móricz Zsigmond felfedezte, amikor első regényét 1931-ben így üdvözölte: „... olyan, mint a faluról jött elemőzsiás kosár, tele ételekkel, italokkal, gyümölcsökkel és gránátok, bombák s félelmes igazságok adalékaival”. Most a jeles irodalomtörténész, Czine Mihály elemzi a nemrég meghalt író lírai realizmusát, emberség és forradalmiság Veres Péter, Selyei József, Sütő András művészetével rokon ötvözetét. „A tegnapi szegénység szépségét és szerelmét a magyar prózában ő örökölte meg a legteljesebben” — olvassuk Szabó Pálról, s életrajzilag érdekes mindaz, ami írás és szegényparaszt-politikum, nemegyszer üldözés és gáncs, de mindig szülőföldhűség és nép-vállalás mozzanatairól szól egy küzdelmes pálya során. Az „Arcok és vallomások” sorozat újabb kötete a népi írók mozgalmának mély társadalmi forrásait igazolja. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.)